

Problematika druhovej terminológie prvkov materiálnej kultúry pri ich elektronickom spracovaní

Tibor Díte

Issue of Generic Terminology of Material Culture Elements in Their Electronic Processing

Abstract: With the advent of electronic processing of museum collections, museums have primarily focused on addressing issues related to appropriate hardware and software. However, due to the varied approaches to building museum collections, it is often overlooked that the digitization of registration and catalog records should not result solely in data repositories devoid of their information potential. This paper examines the terminology of material culture elements in museums within the context of cultural heritage digitization. It operates on the premise that codifying museum terminology for material culture elements, through a systematic structure, can establish a foundation for organizing knowledge and for processing, creating, and utilizing information resources – key functions of museum collections. The paper explores the challenge of museum terminologization and conceptualization, using the knife as an example of a material culture element. Here, terminologization refers to the process of modifying the ordinary meaning of words to precisely define the terms, integrating them into the terminological system of a specific discipline – in this case, applied museology. It addresses the essential prerequisites and criteria for successfully constructing the terminological framework of the field.

Keywords: applied museology, digitization, conceptualization, material culture, terminology, terminologization

Súhrn faktov je svet, ktorého hranice determinujú hranice nášho jazyka.

Ludwig Wittgenstein

V súvislosti so stále narastajúcim tlakom na informatizáciu múzeí a úlohami digitalizácie kultúrneho dedičstva sa v súčasnosti stáva jednou z naliehavých úloh múzejníctva kodifikácia terminológie materiálnej kultúry. Predstavitelia jednotlivých vedných odborov zastúpených v múzeu si uvedomujú nevyhnutnosť presnej terminológie pre rozvoj vlastného odboru. Na terminologizáciu materiálnej kultúry napriek tomu, že sú považované za garantov vedeckej explikácie predmetnej skutočnosti, im akosi neostáva ani čas, ani

chuť. V ojedinelých pokusoch o terminologické vymedzenia je prístup k problematike v prevažnej miere empirický. Súčasný stav terminológie používanej pri spracovaní múzejných zbierkových predmetov na Slovensku ilustrujú internetové stránky portálu kultúrneho dedičstva Slovenska SLOVAKIANA.¹ Všetky pokusy o zlepšenie a zjednotenie druhovej terminológie zbierkových predmetov v správe múzeí na Slovensku skončili neúspechom. Vyšlo iba niekoľko soliterných publikácií venovaných terminológii etnografických zbierok.² V Česku bola a je situácia o niečo lepšia. Prvé pokusy o vytvorenie slovníkovo koncipovaného pojmoslovía etnografických zbierok z iniciatívy Valašského muzea

¹ SLOVAKIANA. Kultúrne objekty. Dostupné z: <https://www.slovakiana.sk/kulturne-objekty>.

² STRELEC, Karol. *Ludové šperky. Výkladový slovník (systematizácia, typológia, terminológia)*. Bratislava: Slovenské národné múzeum, 1990.

v prírode v Rožnově pod Radhoštěm sa datujú do osemdesiatych rokov minulého storočia.³

V roku 1990 zaštitila tento projekt Asociace muzeí a galerií České republiky a výsledkom sú ďalšie publikácie venované terminológii etnografických zbierok.⁴ Ak by sme mali hodnotiť všetky tieto počiny, ich najväčším nedostatkom je jednoodborovosť a absencia systému – usporiadania súvisiacich oblastí a následne súvisiacich jednotlivín do celku, respektíve celkov, platného nielen pre etnológiu, históriu a archeológiu, ale najmä pre muzeológiu.

Názvoslovie prvkov materiálnej kultúry sa pritom stáva limitujúcim faktorom pri usústavňovaní zbierok, informatizácii múzeí, elektronickom sprístupňovaní múzejných zbierkových fondov a rozhodujúcou podmienkou dorozumenia a spolupráce. Terminologické spektrum materiálnej kultúry je dané jej širokou poznatkovou bazou, ktorá sa odráža v jej vnútornej štruktúre. Vzhľadom na úroveň, najmä katalógových záznamov, vystupuje do popredia aktuálna potreba ustálenia a upevnenia múzejnej terminológie. Napriek tomu, že materiálnoú kultúrou sa zaoberajú odborníci mnohých vedných odborov, ich predstavy sú hmlisté a terminológia neúplná, nepresná a nejednotná. Pokiaľ je s takýmto stavom spokojný archeológ, etnológ alebo historik, je to vec ich odborného vedomia a svedomia. Kurátor si takýto povrchný prístup nemôže dovoliť. Múzejná terminológia musí spĺňať požiadavky kladené na identifikáciu múzejného zbierkového predmetu, jeho klasifikáciu a spracovanie.

Vo všeobecnosti platí zásada, že proces terminologizácie, pri vzniku termínov, vychádza zo slovnej zásoby a základov národného jazyka. Národný jazyk vzhľadom na lexikálne a gramatické prostriedky predstavuje nenahraditeľnú a nezastupiteľnú zložku každého odborného jazyka a odlišnosti spočívajú predovšetkým v miere a v spôsoboch využitia slovnej zásoby príslušnou vednou disciplínou.

Z pohľadu terminológie sa terminologizáciou rozumie jazykový proces adaptácie

a špecializácie, pri ktorom slová postupnou konsolidáciou formy a významu nadobúdajú postavenie odborných termínov. Terminologizácia značí modifikáciu bežného významu slov a jej výsledkom je presné vymedzenie významu príslušných termínov, ktoré sa stávajú prvkami terminologickej sústavy daného odboru – v našom prípade aplikovanej muzeológie. Z pohľadu informatiky považujeme prvky terminologického systému za fakty, teda niečo, čo je pravda a nepotrebuje overenie (pravdivý poznatok, údaj). V širšom zmysle predstavujú prvky terminologického systému najnižší prvok informačného systému, najmenšie nedeliteľné prvky oblastí hodnôt údajového typu.

Múzejná terminologizácia a konceptualizácia, t. j. tvorenie pojmov a ich situovanie do významovo presne vymedzených kontextov, prvkov materiálnej kultúry je po všetkých stránkach náročný a komplikovaný proces. Nezaobíde sa bez stanovenia základných predpokladov a kritérií úspešného budovania terminologického aparátu danej oblasti. Nemenej dôležité je aj stanovenie množiny informačných zdrojov a informačných prameňov. Nemožno pritom vychádzať iba z jestvujúcich artefaktov dochovaných v múzejných zbierkových fondoch, resp. v určitom regióne, ale aj z prvkov materiálnej kultúry dostupných vo verejných a súkromných zbierkach, ich opisov v dokumentoch a pôvodných dokumentoch. Nevyhnutné je vypracovanie pomocného terminologického aparátu, ktorý zaručí homogénnu stavbu základných i čiastkových definícií.

Názov predmetu, na ktorom by sme chceli túto problematiku ilustrovať, je nôž – nůž (česky), knife (anglicky), couteau (francúzsky), kés (maďarsky), Messer (nemecky), nóż (poľsky), нож (rusky), coltello (taliansky). Vzhľadom na vymedzený priestor sa budeme venovať terminologickej problematike nožov v európskom kontexte s dôrazom na stredo európsky priestor.

Nože v zbierkovom fonde štandardného slovenského regionálneho múzea (16 481 zbierkových položiek) predstavujú

3 VONDRUŠKA, Vlastimil, KOPŘIVOVÁ, Violeta a GRULICH, Tomáš. Domácí kuchyňské nářadí, nádobí a náčiní. Etnografický slovník 1. Praha: Národní muzeum, 1987.

4 SLABA, Martin. Myslivost – lovectví. Názvosloví etnografických sbírek I. Praha: Asociace muzeí a galerií České republiky, 2019.

1

2

Obr. 1. 1 – Spôsob použitia neolitického noža, cca 4500 pred našim letopočtom
2 – Neolitický nôž, Mezopotámia, cca 2949 pred našim letopočtom, celková dĺžka 213 mm. Foto: autor.

5 Výročné správy o činnosti múzeí na Slovensku za rok 2021. Aktualizácia dňa 23. 11. 2022. Bratislava: Slovenské národné múzeum, 2022, s. 6.
6 SCHICK, Kathy D. a TOTH, Nicholas. Making Silent Stone Speak: Human Evolution and the Dawn of Technology. New York, 1994, s. 135–140. WHITTAKER, John C. Flintknapping: Making & Understanding Stone Tools. Austin, 1994, s. 243–246.

0,3 % spoločenskovedných zbierok, teda približne 54 zbierkových položiek. Z pohľadu celkového rozsahu zbierok v správe slovenských múzeí – 10 656 557 položiek, dá sa predpokladať, že múzeá majú v správe cca 31 970 nožov.⁵

Na výnimočnú vlastnosť rozštiepeného kameňa – schopnosť rezať – prišiel náš prapredok pravdepodobne náhodou. Možno tak, že naň stúpil a poranil sa. Dôležité je, že túto vlastnosť využil vo svoj prospech a naučil sa štiepať kameň. Prvé zámerne vyrobené kamenné nástroje, predchodcovia dnešného noža, pochádzajú z východnej Afriky. Boli objavené, napríklad, v Olduvai Gorge v Tanzánii alebo Hadar v Etiópii.

Najstarší nôž, artefakt s primárnym identifikačným znakom – ostrím (ostrou hranou), vznikol zhruba 2,617 až 2,644

miliónov rokov pred našim letopočtom.⁶ Stal sa univerzálnym nástrojom primitívnych ľudí až do železnej doby a vytvoril predpoklady rozvoja ľudskej civilizácie. Nôž bol východiskom pre vznik prevažnej väčšiny nástrojov – prostriedkov patriacich do skupiny náčinia, ktoré slúžia iba na kvantitatívnu zmenu, zväčša neživého cieľového objektu – mäsa, dreva, kosti atď. Zmena vždy smeruje k jeho priestorovému zmenšeniu, rozčleneniu (nôž, sekáč, sekera) alebo zväčšeniu, sceleniu (ihla).

Ľudia nože používali na krájanie mäsa, rozbíjanie kostí, škrabanie koží, ostrenie drevených žrdí a podobne. Na zabezpečenie prístupu k bohatým zdrojom tukov a bielkovín ukrytých vo svaloch a kostnej dreni zvierat však nástroje neboli vhodným prostriedkom. Nehodili sa na lov. Od prvopočiatkov vývoja noža sa objavuje aj kamenný artefakt s dvoma ostriami a hrotom, ktorý sa stal, aj v Európe, štandardnou súčasťou kamennej štiepanej industrie v období 1,815 – 1,823 miliónmi rokov. Archeológovia ho radia medzi nástroje a označujú termínom „bifaciálny nôž“⁷ napriek tomu, že sa ako štandardný kamenný nôž, bez nebezpečia zranenia, nedá používať.

Človek ako predátor nebol nikdy dostatočne fyzicky zdatný ani vybavený na lov väčšej zveri. Je pochopiteľné, že sa snažil tento hendikep odstrániť. Výsledkom bol kamenný artefakt s dvoma ostriami a hrotom, patriaci do skupiny zbraní – prostriedkov slúžiacich na kvalitatívnu zmenu výhradne živého cieľového objektu – zveri, nepriateľa atď. Zmena vždy smeruje k fyzickému zničeniu (usmrteniu) alebo aspoň takému fyziologickému poškodeniu, ktoré bráni vykonávať bežnú činnosť, napr. pohyb. Popri noži tak vznikla dýka, ktorej čepeľ bola východiskom pre vznik prevažnej väčšiny chladných zbraní v stredo európskom priestore. Na používanie musela byť vybavená držadlom – rúčkou, a na bezpečné nosenie pošvou.

Dýková čepeľ spôsobila revolučné zmeny v konštrukcii kopíí, oštepov a šípov. Z hľadiska funkčnej anatómie viedla

k rozvoju palmárneho úchopu s palcovým zámkom⁸ a výroba lepidla zo živice, ktoré sa používalo na spojenie čepele s rúčkou alebo žrdou, naznačuje kognitívne náročné správanie potrebné pri výrobe lepidla.

Následkom povrchného prístupu vedných disciplín, pokiaľ ide o terminologické vymedzenie, v rozlišovaní nožov a dýk vládne chaos. V dielach renomovaných autorov venujúcich sa problematike nožov tvoria dýky minimálne 30 % obsahu a dokonca ani výrobcom nožov nerobí problém označiť dýku za nôž a naopak.

Nôž bol od polovice 19. storočia radený medzi zbrane.⁹ Ani po vzniku spoločnosti zameranej na náuku o historických zbraniach (Gesellschaft für Historische Waffenkunde, 1896) sa za ostatných takmer 130 rokov nič nezmenilo.¹⁰ Namiesto jednoznačného vymedzenia pribudli nové termíny dýkový nôž (nem. Dolchmesser) a nožová dýka (nem. Messerdolch), ktoré identifikáciu neľahčujú, skôr naopak.¹¹

Lingvistická marginalizácia týchto „okrajových“ terminologických problémov sa dotýka nielen základov národného jazyka, ale pochopiteľne aj slovnej zásoby. Nie je ničím neobvyklým dočítať sa v súčasnej slovenskej odbornej literatúre, že „nôž bol pôvodne nástrojom na pichanie, bodnou zbraňou“.¹²

Pri formulácii vymedzenia termínov nôž a dýka sme vychádzali z jednoduchšej premisy – účel motivujúci vznik nástroja alebo zbrane určuje jeho konštrukciu a tým aj vznik primárnych identifikačných znakov. U všetkých nástrojov i chladných zbraní¹³ možno rozlíšiť dva základné funkčné celky, ktoré tvoria:

A. výkonný prvok – časť, ktorej účelom je dosiahnuť maximálnu spôsobilosť nástroja alebo zbrane na úkon, pre ktorý bol vytvorený. Je v bezprostrednom kontakte s cieľovým objektom – list čepele. Pri kovových čepeliach v priamom kontakte nie je ostrie, ale brit – rezná hrana (čes. břit, řezný klín).

B. ovládací prvok – držadlo – časť, ktorej účelom je dosiahnuť maximálnu schopnosť ovládať nástroj alebo zbraň

pri činnosti, pre ktorú boli vytvorené. Je v bezprostrednom kontakte so subjektom, ktorý ho používa – rúčka.¹⁴

Tretí funkčný celok tvoria:

C. ochranné prvky – všetky časti držadla vytvorené s cieľom obmedziť nebezpečie náhodného poškodenia výkonného orgánu – ruky. Vyskytujú sa výhradne u zbraní – rukoväť.¹⁵

Pre potreby múzejného klasifikačného systému sme vymedzili termíny „nôž“ a „dýka“ takto:

nôž – nástroj ovládaný jednou rukou, s jednobřitou pevnou čepeľou dlhou do 320 mm¹⁶, ktorej brit je súbežný s osou držadla,

dýka – chladná pobočná zbraň ovládaná jednou rukou s dvojbřitou pevnou čepeľou dlhou od 40 do 450 mm, ktorej brity sú súbežné s osou držadla.

1

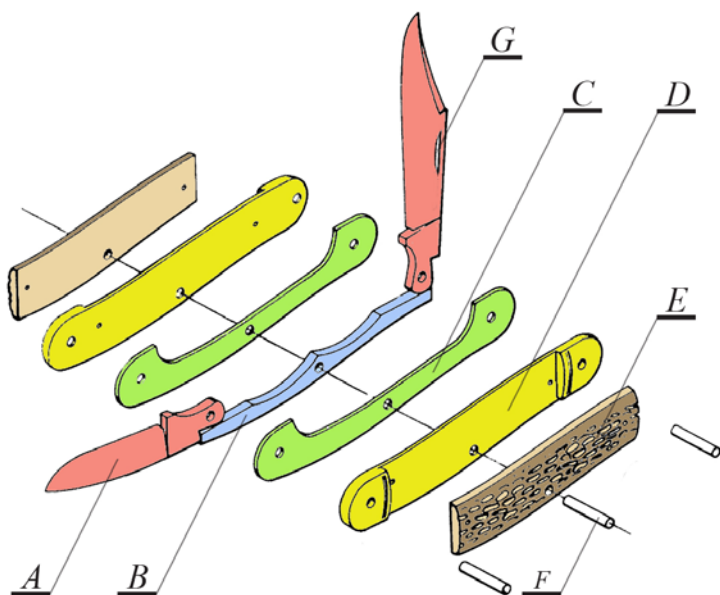
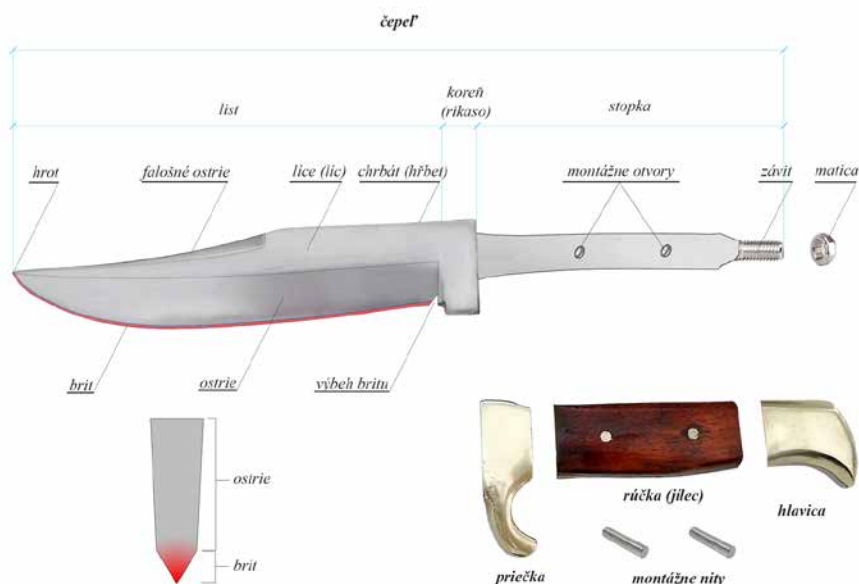
2

Obr. 2. 1 – Spôsob použitia neolitickéj dýky, cca 3200 pred našim letopočtom
2 – Neolitická dýka, Dánsko, cca 2500 pred našim letopočtom, celková dĺžka 213 mm. Foto: autor.

7 AiD. Keilmesser – eine Antwort auf die Eiszeit? Archäologie in Deutschland, 2021, č. 1, s. 73.

8 DYLEVSKÝ, Ivan. Funkční anatomie. Praha: Grada, 2009.

9 KLEMM, Gustav F. Allgemeine Culturwissenschaft. Werkzeuge und Waffen. Leipzig: J. A. Rombert Verlag, 1854, s. 27–30.

Obr. 3. Nôž – terminológia častí. Foto: autor.

Obr. 4. Zatvárací nôž – terminológia častí: A čepel', B pero, C príložka, D kovanie, E čienka (čes. střenka), F montážny čap, G nechtový vrub (čes. nehetník). Foto: autor.

10 JURKOVÁ, Viera, HANICH, Tomáš a HOLÍK, Peter: Zbrane a munícia v múzeu. Metodická pomôcka k odbornej správe zbraní a munície v zbierkach slovenských múzeí. Bratislava: Vojenský historický ústav, 2022, s. 10.

Pre úplnosť treba ešte uviesť, že všetky artefakty s jednobritou pevnou čepelou dlhšou ako 320 mm (tesák)¹⁷, ktoré majú ochranný prvok, resp. ochranné prvky (bojový nôž)¹⁸, a vrhacie nože radíme medzi chladné zbrane.

Objav technológie výroby železa okolo roku 1200 pred naším letopočtom bol obrovským prelomom vo výrobe nástrojov a zbraní. Viedol nielen k vzniku nových nástrojov, ale aj k racionalizácii a špecializácii činností. Medzi nové nástroje, ktoré vznikajú v Európe, patrí aj nôž, ktorého čepel' bolo možné sklopiť do rúčky – zatvárací nôž.

Jeden z najstarších zatváracích nožov bol nájdený pri rakúskej obci Hallstatt. Bol vyrobený v období cca 600 – 500 rokov

pred naším letopočtom a je označovaný ako hallštattský nôž. Takmer identický, rovnako starý zatvárací nôž odhalil archeologický výskum aj na juhozápadnom Slovensku (Veľký Grob).¹⁹

Zatvárací nôž sa veľmi rýchlo rozšíril naprieč celou Európou a stal sa univerzálnym nástrojom muža.

Pre potreby múzejného klasifikačného systému sme vymedzili termín „zatvárací nôž“ takto:

zatvárací nôž (čes. zavírací nůž, nem. Klappmesser) – nástroj ovládaný jednou rukou s jednobritou pohyblivou čepelou, alebo čepelami dlhými do 120 mm.

Nepoužili sme v súčasnosti zaužívané označenie vreckový nôž (čes. kapesní nůž, nem. Taschenmesser), pretože prvé vrecká ako súčasť odevu sa objavili až v šestnástom storočí.²⁰

Najstrašie rúčky zatváracích nožov, ktoré slúžili na ochranu britu a umožňovali bezpečné nosenie, boli vyrábané z kosti, dreva alebo rohoviny. Tieto materiály nezodpovedali nárokom vyplývajúcim z každodenného používania, a tak už v rímskej dobe sa objavujú zatváracie nože s kovovým, resp. kamenným držadlom. S najväčšou pravdepodobnosťou sa okolo desiateho storočia objavuje nové, revolučné riešenie konštrukcie zatváracieho noža. Bola ním kovová, skriňová konštrukcia zatváracieho noža krytá z oboch strán čienkami (čes. střenkami),²¹ umožňujúcimi primeraný úchop, držanie a ovládanie noža.

Súbežne s týmto vývojom sa objavujú snahy o integrovanie viacerých druhov náčinia do jedného malého, prenosného celku. Najväčší rozmach v konštrukcii i výrobe zatváracích nožov začína v poslednej štvrtine 18. storočia. Pôvodne mali zatváracie nože maximálne dve čepele, hlavnú a malú čepel', ktorá slúžila na orezovanie vtáčích brk slúžiacich na písanie. Postupne pribudli:

- nožnice, po roku 1761,
- vývrtka, po roku 1795,
- otvárač na konzervy, po roku 1810,
- otvárač na fľaše s korunkovým uzáverom, často kombinovaný so skrútkovačom – po roku 1892,
- píla,

- pilník,
- bodec,
- viacúčelový háčik,
- pinzeta,
- špáradlo atď.²²

Dodnes platný štandard tohto polyfunkčného náčinia definoval v roku 1897 Karl Elsener konštrukciou švajčiarskeho dôstojníckeho a športového noža (Schweizer Offiziers- und Sportmesser). Tvorili ho dve čepele – hlavná a malá, vývrtka, bodec, skrutkovač a otvárač na konzervy. Od roku 1921 bol vyrábaný pod firemným označením „Victorinox“.

Pri identifikácii však treba mať na pamäti, že nie každé multifunkčné náčinie možno označiť za nôž iba preto, že jednou z častí je nožová čepeľ. Ako príklad posluži tzv. čašnícky nôž (čes. číšnický nůž), ktorý je označovaný ako nôž iba preto, že jeho súčasťou je nožová čepeľ určená na rezanie fólie pokrývajúcej hrdlo fľaše so zátkou. Čepeľ z neho nerobí nôž a ostane vždy iba čašníckou vývrtkou.

Zvláštnu kategóriu tvoria nože a zatváracie nože kombinované s palným zariadením. Iniciačný mechanizmus a hlavne sú neoddeliteľnými prvkami ich konštrukcie, a preto ich radíme medzi zbrane, presnejšie kombinované chladné zbrane.

Rovnako medzi zbrane patria aj tzv. „ballistické nože“ (ballistic knife). Aj keď sa podobajú na chladné zbrane, v skutočnosti sú strelnými zbraňami²³, ktoré spravidla na vystrelenie dýkovej (dvojbitej) čepele využívajú mechanickú energiu akumulovanú v pružnom médiu (pružine).

Veľkú, pestrú a stále sa rozrastajúcu skupinu tvoria od konca 20. storočia autorské, resp. zberateľské nože. Sú to nože vyrábané v malých sériách alebo jedinečné nožiarske výrobky vyznačujúce sa originálnou koncepciou, dizajnom, spracovaním a použitými materiálmi. Napriek tomu, že sú to plnohodnotné nožiarske výrobky, nie sú určené na bežné používanie.

Do tejto skupiny patria aj nože, ktoré vzhľadom, materiálom a spôsobom výroby replikujú tradičné regionálne predlohy, neslúžia na bežné používanie, ale reprezentujú spomienky na miesta, ktoré vlastníci navštívili.

Veľkú časť nožov v zbierkach múzeí tvoria tzv. „orientálne nože“, teda predmety, ktoré vznikli mimo kresťanského kultúrneho priestoru, i keď sa v ňom udomácnili. Z veľkej časti ide o zbrane, ale pri druhovom označení odporúčame používať pôvodný regionálny názov.²⁴ Podobne to platí aj pri nožoch, ktoré majú zaužívané regionálne označenie a možno ich ľahko identifikovať, napr. „navaja“ – španielsky zatvárací nôž alebo „saita“ – krétsky nôž s rozoklaným držadlom.

Prítomnosť primárnych identifikačných znakov umožňuje jednoznačnú identifikáciu rozličných symbolov, makiet a miniatúr ako nožov, ktoré odlišujeme používaním prívlastkov – divadelný, kúzelnícky, detský (hračka), miniatúrny atď.

Vývoj spoločnosti viedol k špecializácii činností, ktorých rozvoj bol podmienený nielen výhodnou geografickou polohou Česka a Slovenska, ale aj relatívnou kontinuitou osídlenia od prvých ľudských spoločenstiev. Výsledkom je členenie nožov do podskupín:

- A pracovné nože,
- B jedálenské nože,
- C nože osobnej potreby,
- D ceremoniálne nože,
- E autorské, zberateľské a spomienkové nože.

Najrozsiahlejšou je podskupina pracovných nožov a pracovných zatváracích nožov. Patria do nej mäsiarske (čes. řeznické) nože, kuchynské nože, jedálenské (čes. jídelní) nože, lovecké, rybárske, vojenské, záhradnícke, obuvnícke, sedlárske, rezbárske, jazdecké (furmanské), poštárske nože

Obr. 5. Autorský nôž „Algues“ („Riasy“), Sarah Bernhardt, Francúzsko, Paríž, 1900. Foto: archív autora.

Obr. 6. Záhradnícky nôž, Francúzsko, 1510-1585. Foto: archív autora.

11 SEIFERT, Gerhard. *Schwert, Fachwörter der Blankwaffenkunde: Deutsches Abc der europäischen blanken Trutzwaffen*. Haiger: Gerhard Seifert, 1981, s. 8 a s. 23.

12 MAJTÁN, Milan. *Z lexiky slovenskej toponymie*. Bratislava: Veda, 1996, s. 53.

13 Chladné zbrane (čes. chladné zbraně, nem. Blankwaffen) – všetky identifikovateľné prostriedky určené na ničenie cieľa alebo jeho vyradenie z činnosti priamym ovládaním končatinami pomocou držadla, ktorým môže byť rúčka, rukoväť, násada alebo žrd.

14 Rúčka (čes. jílec, nem. Griff) – držadlo slúžiace na uchopenie, držanie a ovládanie náčinia alebo zbrane.

15 Rukoväť (čes. rukojeť, nem. Gefäß) – držadlo slúžiace na uchopenie, držanie a ovládanie chladnej zbrane, vybavené prvkami na zlepšenie ovládania zbrane a záštitnými prvkami slúžiacimi na ochranu ruky (rúk).

Obr. 7. Navaja, Španielsko, Toledo, cca 1870. Foto: autor.

16 Čepel noža sa skladá z troch častí – listu čepele, koreňa čepele (rikasa) a stopky. V bežnej praxi sa termínom čepel označujú iba jej viditeľné časti – list a koreň čepele. Dĺžka čepele je potom vzdialenosť od hrotu čepele po začiatok držadla (rúčky alebo rukoväte).

17 Tesák (čes. tesák, nem. Jagdmesser, Fangmesser, Hirschfänger, Faschinenmesser) – chladná pobočná zbraň s jednobřitou pevnou čepelou dĺžkou od 320 do 500 mm, ovládaná jednou rukou.

18 Bojový nôž (čes. bojový nůž, nem. Streitmesser) – chladná pobočná zbraň s jednobřitou pevnou, výnimočne pohyblivou, čepelou a ochrannými prvkami, ovládaná jednou rukou.

19 KOVÁCS, Tibor, PETRES, Éva F. a SZABÓ, Miklós (eds.). *Corpus of Celtic Finds in Hungary. Zv. 1. Transdanubia I.* Budapest: Akadémiai Kiadó, 1987, s. 38–41.

20 STEELE, Valerie (ed.). *Encyclopedia of Clothing and Fashion. Zv. 3. Farmington Hills: Thomson Gale, 2005, s. 41–42.*

(čes. „pytlováky“), elektrikárske, chirurgické nože (skalpely) a množstvo ďalších. Veľmi dôležitým okruhom záujmu, ktorému by sme na záver chceli aspoň v skratke venovať pozornosť, je sémantická oblasť. Týka sa používania odbornej terminológie pri tradičnom i elektronickom katalógovom spracovaní zbierkových predmetov.

Pri tradičnom katalógovom spracovaní sa na Slovensku i v Česku dôsledne používala a používa binomická (linnéovská) nomenklatúra. Je to následok členenia múzejného zbierkového fondu podľa vedných disciplín, pri ktorom sú múzejné zbierkové predmety radené podľa prírastkových čísel. Katalóg zbierkových predmetov nemá žiadnu štruktúru a vyhľadáť všetky nože, aj v zbierkovom fonde regionálneho múzea, je veľmi ťažké. Jazyk „múzea“ je charakteristický používaním mononomických označení zbierkových predmetov, napr. nôž, nožík, rezák, knajp, bičák, rybička, krivák atď. Pri elektronickom spracovaní zbierok a následnom plnotextovom vyhľadávaní v databázach táto skutočnosť predstavuje vážny problém. Nejestvuje totiž kurátor, ktorý by poznal všetky možné označenia noža a výsledky vyhľadávania predstavujú cca 37 % , napríklad nožov, v zbierkovom fonde múzea. Pri súčasnej štruktúre zbierkového fondu ani vyhľadávanie špecialistom nemusí presiahnuť 60 %.

Jediným možným riešením, podľa nášho názoru, je prejsť od spoločenskovedného

členenia zbierkových fondov k ich tematickému členeniu. V dobe digitálneho spracovania zbierok je to jediné riešenie, ktoré umožní cielené prehľadávanie databáz bez ohľadu na to, ako zbierkový predmet kurátor pomenoval. Pri prehľadávaní tematicky členenej databázy nehľadáme nôž, ale nástroj používaný napríklad pri stolovaní, spracovaní mäsa, kože a podobne.

Sme svedkami informatizácie spoločnosti, kde do centra pozornosti muzeológie sa dostáva, okrem problematiky odboru, aj usústavňovanie zbierkových fondov múzeí, s ktorým úzko súvisí systematizácia názvov predmetov materiálnej kultúry, ktoré múzea spravujú. Je to náročná úloha, pred ktorou slovenské múzea už 30 rokov zatvárajú oči namiesto toho, aby ju riešili. Zoširoka sa hovorí a píše o digitalizácii slovenského kultúrneho dedičstva spočívajúcej v priemernej obrazovej dokumentácii zbierkových predmetov, ktorých druhové označenia a opisy sú na úrovni šesťdesiatych rokov minulého storočia.

Elektronické spracovanie textu – evidencných a katalógových záznamov, je fundamentom elektronického spracovania múzejných zbierok vôbec. Terminológia prvkov materiálnej kultúry vďaka svojej systematickej štruktúre vytvára základ pre organizáciu poznania a pre spracovanie, tvorbu a využívanie informačných zdrojov, akými bezosporu múzejné zbierkové predmety sú.

Bez kategorizácie a klasifikácie, unifikácie, štandardizácie, kodifikácie a harmonizácie termínov múzeami, ktoré povedú k vytvoreniu navzájom prepojenej siete prvkov terminologického systému, budú budované databázy múzejných zbierok slúžiť iba ako úložiská dát bez možnosti využitia ich informačného potenciálu.

Zoznam použitej literatúry

AiD. Keilmesser – eine Antwort auf die Eiszeit? *Archäologie in Deutschland*, 2021, č. 1.

DYLEVSKÝ, Ivan. *Funkční anatomie*. Praha: Grada, 2009.

JÍLEK, František, KUBA, Josef a JÍLKOVÁ, Jaroslava. *Světové vynálezy v datech*.

Chronologický přehled významných událostí z dějin tvůrčí technické práce. Praha: Mladá Fronta, 1977.

JURKOVÁ, Viera, HANICH, Tomáš a HOLÍK, Peter. *Zbrane a munícia v múzeu. Metodická pomôcka k odbornej správe zbraní a munície v zbierkach slovenských múzeí.* Bratislava: Vojenský historický ústav, 2022.

KHORASANI, Mohamed M. *Dědictví z oceli. Sbíрка orientálních a asijských zbraní a zbroje ve znojmském muzeu.* Znojmo: Jihomoravské muzeum ve Znojmě, 2018.

KLEMM, Gustav F. *Allgemeine Culturwissenschaft. Werkzeuge und Waffen.* Leipzig: J. A. Romberg Verlag, 1854.

KOVÁCS, Tibor, PETRES, Éva F. a SZABÓ, Miklós (eds.). *Corpus of Celtic Finds in Hungary. Zv. 1. Transdanubia I.* Budapest: Akadémiai Kiadó, 1987.

MAJTÁN, Milan. *Z lexiky slovenskej toponymie.* Bratislava: Veda, 1996.

SEIFERT, Gerhard. *Schwert, Fachwörter der Blankwaffenkunde: Deutsches Abc der europäischen blanken Trutzwaffen.* Haiger: Gerhard Seifert, 1981.

SCHICK, Kathy D. a TOTH, Nicholas. *Making Silent Stone Speak: Human Evolution and the Dawn of Technology.* New York, 1994.

SLABA, Martin. *Myslivost – lovectví. Názvoslovní etnografických sbírek I.* Praha: Asociace muzeí a galerií České republiky, 2019.

STEELE, Valerie (ed.). *Encyclopedia of Clothing and Fashion. Zv. 3.* Farmington Hills: Thomson Gale, 2005.

STRELEC, Karol. *Ludové šperky. Výkladový slovník (systematizácia, typológia, terminológia).* Bratislava: Slovenské národné múzeum, 1990.

VONDRUŠKA, Vlastimil, KOPŘIVOVÁ, Violeta a GRULICH, Tomáš. *Domáci kuchyňské náradí, nádobí a náčiní. Etnografický slovník 1.* Praha: Národní muzeum, 1987.

Výročné správy o činnosti múzeí na Slovensku za rok 2021. Aktualizácia dňa 23. 11. 2022. Bratislava: Slovenské národné múzeum, 2022.

WHITTAKER, John C. *Flintknapping: Making & Understanding Stone Tools.* Austin, 1994.

Obr. 8. „Čašnícky nôž.“
Foto: archív autora.

21 Črienky – párový kryt úplnej stopky noža, skriňovej konštrukcie zatváracieho noža alebo rámu palnej zbrane umožňujúci lepší úchop, držanie a ovládanie predmetu.

22 JÍLEK, František, KUBA, Josef a JÍLKOVÁ, Jaroslava. *Světové vynálezy v datech. Chronologický přehled významných událostí z dějin tvůrčí technické práce.* Praha: Mladá Fronta, 1977.

23 Strelné zbrane (čes. střelné zbrane, nem. Schusswaffen) – všetky identifikovateľné prostriedky určené na ničenie cieľa alebo jeho vyradenie z činnosti strelou, ktorej účinok v cieľi sa dosahuje premenou mechanickej alebo chemickej energie na kinetickú energiu strely.

24 KHORASANI, Mohamed M. *Dědictví z oceli. Sbíрка orientálních a asijských zbraní a zbroje ve znojmském muzeu.* Znojmo: Jihomoravské muzeum ve Znojmě, 2018.